

A historical black and white photograph of a street scene in Helmond, featuring buildings with signs for 'SICAREN' and 'IJZERWAREN'. A semi-transparent white box is overlaid on the image, containing the title and introductory text.

Wethouder Jos van Wel

door Martin Geerts

De naam Josephus Wilhelmus (Jos) van Wel is bij de meeste oudere Helmonders nog heel bekend. Hij werd geboren op 22 oktober 1881 als vierde kind in een gezin van dertien kinderen, waarvan er drie jong zijn gestorven. Zijn voorouders waren afkomstig uit een oude Helmondse textielarbeiderfamilie.

Jeugdjaren

Zijn overgrootvader was wever en zijn grootvader vermoedelijk een blauwverversknecht. In de lakenindustrie was het verven van laken misschien wel de belangrijkste bewerking. Als het laken was geweven ging het naar de ververij. Vader Van Wel bracht het tot blauwverversbaas bij de firma Bogaers & Zonen. Jos groeide op in de Heistraat, zeker in die tijd een echte arbeidersbuurt, waar de familie al rond 1800 woonde. Het leven was daar toen sjofel en grauw. De mensen waren straatarm. Jaren later kon Jos de gezinnen in de Heistraat nog opnoemen waar de kinderen wat boter en wat beleg op hun boterham kregen en de rest droog brood at en aardappelen zonder iets daarbij. Bij Jos thuis hadden zij het niet slecht. Zijn vader was van oorsprong wever, maar had zich al snel opgewerkt tot baas in de blauwververij met een weekloon van acht gulden. Dat was natuurlijk niet veel, maar duidelijk meer dan de gemiddelde arbeider in

Helmond verdiende. Daarnaast had het gezin nog een kleine bijverdienste aan het winkeltje dat moeder had, naast het huishouden, Aan het weekloon en de bijverdienste uit het winkeltje hadden vader en moeder genoeg om nog wat te sparen en in 1883 zagen zij kans om zelfstandig ondernemer te worden. Dat werden ze door een bakkerswinkel over te nemen. Die winkel was ook gevestigd in de Heistraat, enkele deuren verwijderd van hun oude woning. Het inkomen uit de bakkerswinkel maakte het mogelijk om de kinderen meer dan een lagere schoolopleiding te laten volgen. Jos en een broer van hem gingen naar de kweekschool van de Broeders van Maastricht, om onderwijzer te worden. Die opleiding was helemaal kosteloos, maar het scheelde het gezin wel twee kinderlonen.

Jos haalde zijn kwekelingenakte zo ongeveer rond de tijd dat koning Willem III was gestorven en koningin

Emma regentes werd. Hier spraken ze dat uit als regen tes. Jos kwam echter niet voor de klas te staan. Hij kon na zijn terugkomst van de kweekschool als zestienjarige een baan krijgen als jongste bediende bij de Helmondse textielabrikant Prinzen & Van Glabbeek. Hij kreeg daar een loon van *fl. 2,50* in de week en moest op maandagmorgen om zes uur beginnen. Dat bedrijf was toen gevestigd aan de Ameidewal, langs het riviertje de Ameide dat nog had behoord tot de omstreeks het jaar 1400 aangelegde stadsomwalling.

De Ameide werd in 1902 overkluisd in verband met de volksgezondheid, want dat water stonk en was een open riool, midden in de stad. Toen de Ameide overkluisd was kwamen daar onder andere de Noord-Koninginnewal en

Als zestienjarige werkte Jos van Wel bij fabriek van Prinzen en Van Glabbeek. De fabriek is hier te zien vanaf Ameidewal, hoek Noord Koninginnewal op een foto van rond 1970. (Collectie RHCE, fotograaf: Fotoatelier Prinses)

de Zuid-Koninginnewal. Die werden zo genoemd ter ere van het bezoek dat koningin Wilhelmina in 1904 aan Helmond heeft gebracht. Daar is toen volgens Jos van Wel iets gebeurd dat pas jaren later aan het licht is gekomen. Gemeentesecretaris Gerritje Dijkhoff en de heer Bronkhorst, directeur van de gasfabriek, waren de avond tevoren al begonnen met borrelen, bij Ma Meelis op de Markt. Vooroefeningen voor het feest. 's Nachts om een uur of één strompelden ze naar huis om nieuwe krachten op te doen voor de volgende dag. Dat waren ze tenminste van plan, maar Bronkhorst had nog erge dorst. Samen besloten ze dat ze er nog wel eentje konden pakken. Maar alles was gesloten. *'Ik weet nog wel wat'* zei Gerritje *'Maar durfde jij.'* *'Och ik kan er nog wel ene hebben'* zei Bronkhorst. Ze zwalkten naar het gemeentehuis dat

De ijzerwinkel van Jos van Wel op de hoek Markt / Kamstraat in 1904. (Collectie RHCE, fotograaf: onbekend)

Eerste sociale en politieke activiteiten

In die tijd was het normaal dat je ergens lid van was. Van een vakbond, een katholieke jongerenorganisatie, of bijvoorbeeld zoiets als de Drankweer, een organisatie die probeerde het drankgebruik terug te brengen. Jos werd al tijdens zijn studietijd (mede)oprichter van de toneelvereniging *'Tot Nut en Vermaak'*. Dat gebeurde bij Willem Spooren in de zaal op het Binderseind. Notaris Sassen leerde de jongens spreken, gaan en staan, gebaar en accent, allemaal zoals het op het toneel moet. Via de toneelvereniging, waarvan hij later voorzitter

werd, raakte Jos al spoedig verzeild in de politiek. Hij werd lid van de Katholieke Sociale Actie. De beweging die zich inzette voor de oprichting van een gemeentelijke arbeidsbeurs en probeerde de levensomstandigheden van de arbeiders te verbeteren. Als lid van de Katholieke Sociale Actie ging Jos in 1903 naar Haarlem om daar de spoorwegstaking te bestrijden die georganiseerd was door de socialistische arbeidersorganisaties.

toen nog op de Markt was, stommelden de versierde houten statietrap op naar de secretarie en daar stond de champagne al te wachten op de koningin. *'Potverdikke'* moet Bronkhorst hebben gebrabbeld *'Hare majesteit de Koningin heeft alle dagen champagne en een arme mens heeft nooit niks'*. Dat gaf de doorslag. Wat hebben die twee daar lekker zitten *'pruuven'*. *'Het is goeie. Ze kunnen hem gerust presenteren. Ze hoeven zijn eigen voor de Koningin niet te schamen'*. Daarna hebben ze de flessen tegen elkaar kapot geslagen en de scherven voor de deur gelegd. De volgende dag zei Gerritje Dijkhoff tegen de burgemeester: *'ik denk dat ze de flessen per ongeluk kapot hebben laten vallen toen ze ze klaar wilden zetten om ze open te maken als de koningin komt'*.

Tijdens een vergadering van de arbeidersbeweging kwam een pastoor uit Tilburg spreken over de oprichting van de St. Paulusvereniging in Helmond. Uit nieuwsgierigheid ging Jos daarheen

en die pastoor, een uitstekend redenaar, wist Jos te begeisteren. Hij werd lid van die vereniging, de eerste organisatie van drankbestrijders in Helmond die optrad tegen onmatigheid en het vermogen om veel te drinken zonder dronken te worden. Deze vereniging streefde dus niet naar geheelonthouding maar naar matiging in het drankgebruik. Jos maakte zich daar sterk voor. Hij had daar genoeg van gezien in de Heistraat, waar hij was opgegroeid. Het was daar destijds de gangbare liefhebberij om je elk weekend te bezatten. Jos heeft er dan ook nooit een geheim van gemaakt dat zijn betrokkenheid bij de zogenaamde drankweer zijn behoud heeft betekend, want voorheen liet hij zich ook de borreltjes goed smaken. Borreltjes die naar gewoonte op zondag na de hoogmis genuttigd werden.

Door de voorzitter van de St. Paulusvereniging werd hem een baan aangeboden als redacteur van diens krant Het Nieuws van de Week, een van de twee in Helmond verschijnende kranten. Aan die krant zou hij de daaropvolgende jaren verbonden blijven, eerst als administrateur en hulpredacteur. Vanaf 1 januari 1904 ging de algehele leiding van deze oudste krant van Helmond helemaal over in zijn handen. Hij was toen een jongeling van twee en twintig jaar. Dat blad groeide onder zijn hoofdredactie uit tot een geduchte concurrent voor de 'Zuidwillemsvaart', de krant die onder leiding stond van de bekende H. N. Ouwerling, Laatstgenoemde woonde in Deurne en was naast onderwijzer en journalist ook een bekende historicus en heemkundige. Vanzelfsprekend kende Van Wel het

Helmondse volksleven veel beter dan Ouwerling en hij wist veel nieuws en achtergrondinformatie te brengen over het reilen en zeilen in fabrieken en volksbuurten, Dit in tegenstelling tot de artikelen van Ouwerling die meer algemeen en beschouwend van aard waren. Jos werd met zijn krant langzamerhand dan ook een politieke factor in het Helmondse. In zijn kolommen nam hij voortdurend sociale misstanden op de hak, met gedegen

analyses maar ook met schelmerij, waardoor hij waarschijnlijk zijn krant weer kwijtraakte. Midden 1909 werd de krant opgekocht door de concurrent en was het voorlopig gedaan met het journalistieke werk van Jos van Wel. Zijn inkomsten kwamen toen vooral van de ijzerwarenaak op de Markt die hij in 1904 met financiële ondersteuning van zijn schoonvader had kunnen kopen. Dat was het pand dat later overgenomen werd door Peter Joseph Promper.

Jos van Wel adverteerde veelvuldig en spitsvondig zoals hier drie willekeurige advertenties uit De Zuidwillemsvaart van 1911 laten zien. Zijn winkel droeg toen een de enigszins macabere naam 'Het hoekje om'. (www.delpher.com)

Groote Reken- en Telwedstrijd.

Teneinde mijne talrijke klanten te laten profiteeren van een buitenkansje, heb ik besloten een grooten

Reken- en Telwedstrijd

te organiseeren, waarvoor prachtige prijzen zullen worden uitgelooft:

<table border="0"> <tr><td>1 rijtuig bespannen met paard</td><td style="text-align: right;">f 32.50.</td></tr> <tr><td>1 Circus</td><td style="text-align: right;">- 8.50.</td></tr> <tr><td>1 Poppenwagen</td><td style="text-align: right;">- 7.—.</td></tr> <tr><td>1 Poppenkamer met Meubels</td><td style="text-align: right;">- 7.—.</td></tr> <tr><td>1 Trekwagen</td><td style="text-align: right;">- 5.50.</td></tr> <tr><td>1 vliegende Hollander</td><td style="text-align: right;">- 5.50.</td></tr> </table>	1 rijtuig bespannen met paard	f 32.50.	1 Circus	- 8.50.	1 Poppenwagen	- 7.—.	1 Poppenkamer met Meubels	- 7.—.	1 Trekwagen	- 5.50.	1 vliegende Hollander	- 5.50.	<table border="0"> <tr><td>1 prachtige mahoniehouten Theetafel</td><td style="text-align: right;">f 38.—.</td></tr> <tr><td>1 Im. fayence klokstel</td><td style="text-align: right;">- 18.—.</td></tr> <tr><td>1 prachtig nikkelen servies</td><td style="text-align: right;">- 17.50.</td></tr> <tr><td>1 bloempot</td><td style="text-align: right;">- 5.50.</td></tr> </table>	1 prachtige mahoniehouten Theetafel	f 38.—.	1 Im. fayence klokstel	- 18.—.	1 prachtig nikkelen servies	- 17.50.	1 bloempot	- 5.50.
1 rijtuig bespannen met paard	f 32.50.																				
1 Circus	- 8.50.																				
1 Poppenwagen	- 7.—.																				
1 Poppenkamer met Meubels	- 7.—.																				
1 Trekwagen	- 5.50.																				
1 vliegende Hollander	- 5.50.																				
1 prachtige mahoniehouten Theetafel	f 38.—.																				
1 Im. fayence klokstel	- 18.—.																				
1 prachtig nikkelen servies	- 17.50.																				
1 bloempot	- 5.50.																				

De wedstrijd zal bestaan in het berekenen of schatten van den inhoud eener flesch, die voor $\frac{7}{10}$ deel gevuld is met koffieboonen — voor $\frac{3}{5}$ deel met boonen — voor $\frac{1}{4}$ deel met maïs — voor $\frac{1}{5}$ deel met erwten en de rest met hennepzaad en rijst van elk evenveel.

Ik heb genomen eene gewone 18 ons drops flesch, die met de prijzen staat geëtafeld in de Kamstraat. De flesch is verzegeld. Het zegel wordt bewaard op het Bureau van „De Zuidwillemsvaart“.

De inzet voor dezen wedstrijd bedraagt slechts **25 cent.** Ieder geeft op hoeveel stuks naar zijne meening alles te zamen de flesch bevat.

Onder hen, die **onder** het getal blijven, dat de flesch in werkelijkheid zal blijken te bevatten, zullen naar rangorde worden verdeeld de 6 eerstgenoemde speelgoedprijzen, onder hen die **boven** het werkelijk aanwezige aantal gaan de 4 prijzen in huishoudelijke en luxe artikelen.

Uitslag op Dinsdag 5 December 'e avonds om 9 uur in de zaal van den Heer J. Geeris-Noten in de Molenstraat, alwaar de flesch zal worden geopend en de inhoud geteld door vijf personen, te kiezen uit en door de houders der nummerbriefjes.

Jos. van Wel,

HELMOND.

Gemeentepolitiek

Door zijn journalistieke werk werd Jos plaatselijk bekend, maar echt bredere bekendheid kreeg hij al eind 1902. Tijdens een propagandavergadering van de St. Paulusvereniging hield hij toen, onder de titel *Het kind en de drank*, een vlammend betoog tegen de koppelpraktijken van de bazen. Dat waren opzichters in de fabriek die in dienst van de patroons het werk verdeelden of het loon vaststelden. Veel van die bazen (of hun vrouw) hielden er naast hun werk ook nog een kroeg of een winkel bij en de werklieden werden geacht daar een gedeelte van hun loon te besteden. Dat betoog, tijdens die vergadering, viel niet in goede aarde bij de bazen en bij enkele fabrikanten.

De verdenking van socialistische sympathieën die hij daardoor over zich afriep, speelde hem volgens eigen zeggen heel veel parten bij latere sollicitaties. Door al die bezigheden leerde hij zich steeds beter creatief te uiten en werd zijn naam als sociale (maar wel antisocialistische) katholiek in Helmond steeds meer gevestigd.

Mede op zijn initiatief ontstond er in 1907 een aparte politieke organisatie in Helmond om te bewerkstelligen dat *'aan de werkmán in den gemeenteraad die plaats worde gegeven waarop hij krachtens zijn aantal recht heeft'*. Zo bereikte hij dat in 1911 de eerste arbeider in de gemeenteraad werd gekozen en het jaar daarop kwam hij er zelf ook in. In Nederland gold in het begin van de twintigste eeuw een beperkt stemrecht. Vrouwen waren uitgesloten en alleen de meer welgestelde mannen mochten kiezen. Arbeiders waren zodoende niet in de gemeenteraad vertegenwoordigd. Door Jos gebeurde dat nu wel, maar niet zonder slag of stoot. De politieke strijd werd in die jaren hard gevoerd en vaak op persoonlijke titel uitgevochten. Mede onder zijn leiding werd daarna de R.K. Kiesvereniging *'Gemeentebelang'* opgericht waarvan hij de eerste voorzitter werd. Deze vereniging was de eerste meer algemene politieke organisatie in Helmond. Dat was een hele verandering want raadsleden werden tot dan toe voornamelijk op persoonlijke gronden gekozen. Van een georganiseerde achterban met duidelijke uitgangspunten was toen nog geen sprake. Met *'Gemeentebelang'* werd dat anders, deze vereniging richtte zich vooral op de progressief-sociaal georiënteerde stromingen binnen het katholicisme. Ook vrouwen konden lid

worden al hadden ze nog geen kiesrecht. De oprichting van die vereniging bleef echter niet zonder gevolgen. De meer behoudende katholieken lieten dat immers niet op zich zitten en verenigden zich in 1918 in een tweede roomse kiesvereniging *'Recht door Plicht'*.

Het gevolg was dat er daarna een stevige strijd ontstond tussen de twee partijen. De poging van Van Wel om zich ook op provinciaal niveau politiek te profileren bleef zonder succes en ook stelde hij zich tevergeefs kandidaat voor de lijst van de Tweede Kamerverkiezingen. Maar op plaatselijk niveau ging het heel voorspoedig. Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1919 werd hij wethouder. Dat was bij de eerste verkiezingen met stemrecht voor alle vrouwen en mannen boven de drie en twintig jaar. Gemeentebelang en Recht door Plicht stonden lijnrecht tegenover elkaar en op een verkiezingslijst van Gemeentebelang stond onder andere de oproep *'Stemt niet op de geldlijst van v. Thiel'*.

Begin jaren twintig werd het kasteel van Helmond geschikt gemaakt voor gemeenteadministratie en andere openbare diensten, het 25-jarig bestaan werd gevierd van de R.K. Werkliedenvereniging en in 1923 werd bioscoop Centraal geopend op de Markt. Jos vertelde dat Willem van Hout, de eigenaar van de grote kledingzaak in de Veestraat, in die jaren het feest van zijn leven vierde. In volle glorie herdacht hij het feit, dat hij in tien jaar tijd 7500 pakken naar maat aan zijn brave medeburgers had verkocht. In de grote zaal van Geenen aan de Steenweg werd het personeel getrakteerd op bier en mosselen en op muziek en zang, Daar werd gezongen

Bekende foto van Jos van Wel op latere leeftijd. (Collectie RHCE, fotograaf: onbekend)

en gedronken, gegeten en geklonken, zo lang als ze het vol konden houden. De klantenkring was vertegenwoordigd door de koper van het eerste pak en door de koper van het laatste pak. De koper van het eerste pak was ...raad eens... Piet de Wit, de legendarische fabrikant van het Peapark en politiek tegenstander van Jos van Wel. Toen het feest was beklonken en bezonken, toen de mosselschelpen waren opgeruimd en de brouwer de lege biervaten weer terug had gehaald, toen de pakken waren versleten en de katers verdreven... toen gingen ze failliet. Eerst ging Piet de Wit failliet en niet lang daarna Willem van Hout.

In 1931 was de positie van Jos van Wel binnen de plaatselijke Katholieke Kiesvereniging danig verzwakt. Dat komt doordat de R.K. Kiesverenigingen toen per parochie werden georganiseerd. Jos van Wel zat in de kieskring van de parochie van O.L. Vrouw. Daar zaten natuurlijk niet zijn kiezers. Hij kwam in die kieskring dan ook niet verder dan de zevende plaats, wat op de definitieve lijst een onverkiesbare plaats opleverde. Hij begon toen met een andere wethouder, Ebben, en enkele andere *'oude getrouwen'* een eigen lijst, die echter

wel verbonden was met lijst no. 1, de lijst van de R.K. Arbeiders. Er ontstond een felle verkiezingsstrijd waarbij zelfs verschillende pamfletten tegen Van Wel en Ebben verspreid werden. Er was forse kritiek op de stijl van werken van Jos van Wel en op zijn manier van argumenteren. Men zei dat hij deed alsof hij alleen de stad geregeerd had. Maar vooral dank zij de stemmen uit de nieuwbouwgebieden rond de Heistraat, waarbij Van Wel zijn voorzitterschap van *'Volksbelang'* vermoedelijk een rol speelde, kwamen zowel Van Wel als Ebben weer ruimschoots in de raad en zij werden allebei weer wethouder. Maar de kloof tussen de aanhang van de R.K. Arbeiders en Van Wel werd in die raadsperiode alleen maar groter.

Politieke neergang

In 1935 kwam hij wel weer in de raad, maar hij kwam, na een periode van twintig jaar, niet meer in aanmerking voor een wethouderspost. Ebben wel. Deze politieke nederlaag werd door hem sterk persoonlijk opgevat en heeft vermoedelijk heel veel bijgedragen tot zijn politieke overstap naar een sterk antidemocratische groepering als *'Zwart-Front'*. Dat was een Nederlandse fascistische organisatie die actief was van 1934 tot 1941. Na de Duitse inval werd *'Zwart-Front'* herdoopt in *'Nationaal-Front'*. Toen de Duitsers Nederlandse mannen opriep voor de strijd tegen de Sovjet-Unie wilde *'Nationaal-Front'* dat de soldaten Nederlanders zouden blijven en hun eed op de Nederlandse vlag zouden afleggen. Met als gevolg dat *'Nationaal-Front'* door de bezetter werd verboden. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in mei 1937 stond Jos van Wel als vijfde op de lijst van *'Zwart-Front'*. Maar het Helmondse kiezerspubliek dat in 1935 Van Wel nog

ruimschoots aan een zetel in de gemeenteraad had geholpen, liet duidelijk blijken niet van 'Zwart-Front' en niet van Van Wel's nieuwe politieke koers gediend te zijn. De lijst haalde nog geen 1% van de stemmen, Zelf behaalde hij er welgeteld achttien. Een complete afgang. Verder is er niets meer bekend over enige verdere activiteit van Jos in 'Zwart-Front' verband. In 1939 zette hij een punt achter zijn politieke loopbaan. Hij stelde zich niet meer herkiesbaar voor de gemeenteraad. Hij zou vlak na de oorlog nog wel geprobeerd hebben om terug te komen in de politiek maar zonder succes. Tot aan zijn dood voelde Jos van Wel zich echter

wel betrokken bij de Helmondse politiek. Hij roerde zich bijvoorbeeld tegen de luchtbrug en had, via zijn voorzitterschap van woningbouwvereniging 'Volksbelang', waarvan hij tot zijn dood op 31 januari 1957 voorzitter zou blijven, belangrijke bemoeienis met de naoorlogse wederopbouw.

Bronnen:

- Gebundelde memoires van Jos van Wel Leo de Boer.
- De zingende vink, Jos van Wel.
- Jos van Wel, Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.
- Helmondse Helden, Jef de Jager.

Groepsfoto op de binnenplaats van het kasteel-raadhuis bij gelegenheid van de installatie van burgemeester Moons op 19 september 1937. Zittend v.l.n.r. Onbekend, Wethouder de Wuffel, wethouder J.J. Ebben, Heer Moons Jr., Mevr. Moons, Burgemeester Moons, Mej. Moons, Moons Jr., wethouder R.v. Gemert, secretaris Hikspoors, staande 2de rij v.l.n.r. Boelen, onbekend, den Ouden, Jan v. Stiphout, Jos van de Korput, Nooijen (achter Jos v.d. Korput) onbekend, Jan van Nunen? Willem Kornuijt en Jan van den Ende, achterste rij v.l.n.r. Vincent Kemps, Jos van Wel en onbekend. (Collectie RHCE, fotograaf: onbekend)